

ДУБРОВНИК И СРПСКИ ВЕЛИКАНИ

Листајући сведочанства, списе, документа о Дубровнику, који су срећом, сачувани, тешко да човек може са лакоћом да се одлучи којем историјском тренутку, или личности да посвети нешто времена и писања, како све не би пало у заборав. Као да у овом моменту, и одједном, све тражи дужну пажњу. Срећом, неке наше издавачке куће, историчари, писци, побринули су се да најбитније остане ван потирања, далеко од таме историјског заборава.

Проучавајући материјале, књиге, записе, архиве о Дубровнику, историји оној давној, па српској средњовековној, такође и о дубровачкој српској књижевности, много тога се у ишчитавању обнови, или расветли, или научи. Дубровник је био српска светлост, нада, наша бисерна лепота, некад и српски спас, али и ризница и то вековна. Данас патња, прећуткивање, потиснута историјска сећања, рана равна неопростивом заборава, како људи, тако и места, српских светиња, догађаја, задужбинара. Живимо сада у потраза за истргнутим, отетим! Но, зар и ми сами не носимо велики део кривице!? Нико ваљда, тако лако и брзо на „себе” у „добру” не забравља, као ми Срби зарад неког лажног заједништва, па се у немилосрдној понављаној историјској агонији, попут покајника враћамо начему што је, дакако, као дијамант светлело, некад било наше драгоценост.

Преврћемо по списима, трагамо по универзитетским и градским библиотекама, архивама, књижарама, и питамо се, шта се до сада чекало, зашто се у претходних петнаест година, али и много пре тога, није ажурније истраживало, писало, изучавало, чепркало по српској прошлости

Дубровника? И колико нам је времена требало да се обнови рад Матице српске дубровачке?

ПОВЕЉЕ И ПИСМА ДЕСПОТА СТЕФАНА

А колико вреди незаборав? И колико нам је данас он драгоцен? Примера ради, читајући историографски драгоцену књигу, рекла бих, златни документ „Повеље и писма деспота Стефана”, аутора академика Александра Младеновића коју је 2007. године објавила „Чигоја” од богате сачуване ризнице - преписке, документације, повеља, похвала, печата, потврда на преко 500 страница упућиваних манастирима на Светој Гори, Хиландару: пет, Манастиру Велика Лавра, Св. Атанасија и Св. Пантелејмона по шест драгоцених сведочанстава, ипак највише списа, чак 59 повеља, уредби, других докумената од огромног, немерљивог историјског значаја јесу „ДУБРОВАЧКИ” (сакупљено је и објављено). Путовали су записи, укази, повеље, запечаћене по средњовековним прашњавим или каменим друмовима и стазама ... на релацији Србија – Дубровачка република, и обратно, за живота деспота Стефана Лазаревића.

Академик Александар Младеновић у уводном слову истиче: „У овој књизи, на једном месту, доносе се сви до данас познати документи, писани старословенским и српским језиком, а то значи повеље, писма и други списи сачувани у оригиналу, препису или ранијем издању, које су наследници кнеза Лазара писали Дубровнику (а и Дубровачка општина њима) и разним манастирима...”

Интересантан је језички осавремењен текст, односно Повеља Дубровчанима од 2. децембра 1405. године (стр.49). Ту је овековечена на најлепши начин и преписка између деспота Стефана и Дубровчана из августа 1392. (стр 59), године у време када се рањена, спаљена и посечена Србија на челу са младим Стефаном и кнегињом Милицом, оправљала. Разуме се, у таквим

историјским моментима деспоту се обраћају прави пријатељи, они који су ценили и „поштивали” благопочившег великомученика храброг кнеза Лазара и са њим били одвајкада у братским или добросуседским везама. Сада су нудили деспоту помоћ, подршку, разумевање и обнављање свих трговачких, привредних, културних традиционалних веза Србије и Дубровника. Деспот Стефан, такође, Повељом потврђује да ће све бити међудржавним споразумом уређено, као што је било за живота његовог оца Лазара.

Од свих докумената који у овој књизи чине преписку између Србије и Дубровника (укупно 59) свега два представљају оригинале послате са српске стране Дубровчанима: писмо кнегиње Милице и кнеза Стефана, написано пре 6. августа 1392. и повеља деспота Стефана Дубровнику, написана 2. децембра 1405. Остали документи јесу дубровачки преписи, краснописи и њих је писао познати писар Руско Христифоровић, од кога су нам остали, како преписи писама упућених из Србије Дубровнику, тако исто и концепти дубровачких писама чији су оригинали послати у Србију. Ово треба, појашњава аутор академик Младеновић, имати на уму нарочито при испитивању језика ових докумената.

Следи део цитата из књиге „Повеље и писма деспота Стефана”, део текста познате „Повеље Дубровчанима” из 1405. године.

„По неисказаном милосрђу и човекољубљу мога Владике мени слатког Христа и по неисказаној самилостивој Његовој пажњи којом је мени, као што је и првим светим и православним царевима, такође, дао благодат Пресветог Својег Духа, што на мене Он изли и постави ме за господара Српској земљи и Поморју, и подунавским областима - ја у Христу Богу православни и самодрживи по милости Божјој деспот Стефан који све ово имам по доброј Божјој вољи. Стога и пишем ово на знање свима како мени посла Владајући и властела града Дубровника своје властелине по имену Марина Ристића и Матка Градића. И замолише ме да им ја потврдим наредбе и законе које су им издали први српски господари. И ја им потврдих да оне законе, које су имали под првим српским господарима, и под царем Стефаном, и под мојим родитељем Светим кнезом Лазаром, и под

Светопочившом господарицом и мојом мајком госпођом Јефросинијом, и што сам им и ја записао и утврдио до данашњега дана, све то потврђујем овом Повељом, те законе да имају за мога живота, да им се не измене ни у чему. И још им показах благонаклоност коју су и раније имали”.

„И ако дође до неке распараве међу Дубровчанима и Србима, да се постави половина судија дубровачких и половина Срба, да се пред њима распавља. И да је порота Дубровчанину његова дружина: Дубровчани који су онде или Дубровчани који се нађу у најближем месту. Ако би хтеле сведоке обе стране, оне које се распављају, да поставе половину Дубровчана и половину Срба. А од тих сведока се ниједан не може повући.... Ако ли дође до распараве између Саса и Дубровчана, такође да се суде као и Срби: половина судија Саса а половина Дубровчана....

...И да нема пореза Дубровчанима на мојим пијацама...

...И да се Дубровчани у Србији не могу присилити да некога дарују нити им се може одузети нешто без њихове воље, они могу да бораве или иду свуда слободно тргујући....

...Ако се деси те се завадим с Дубровником, да им јавим шест месеци раније како би могли сви Дубровчани слободно да изађу са својом имовином из моје земље...”

2. Децембра 1405. или у години 6914. у славном граду Борчу - место у Шумадији, североисточно од Чачка.

Интересантно је једно од првих писама које је Дубровник упутио кнезу Стефану и тада већ калуђерици Јевђенији, господарици, његовој мајци, написано у Дубровнику 7. децембра 1395, где Дубровачка власт и властела одговарају да ће им послати своје поуздане људе Дубровчане, да ће поштовати све старе уговоре и, такође, пишу о имовини жупана Николе. Ту је и вредан документ писан у Дубровнику 13. новембра 1396. године, писмо Дубровчана господарици или, како су је још ословљавали, госпођи Јевђокији и кнезу Стефану где јој захваљују што је код „великог господара” израдила

слободу кретања иховим трговцима по њеној српској земљи, јављају јој и препоручују своје честите трговце који су пошли „у Србље”. И ово писмо - концепт писала је рука Руска Христифоровића. Већ октобра 1397. Дубровчани пишу кнезу Стефану и господарици Јевђенији са великом молбом да се заузму за њихове трговце које су Турци затворили.

Дубровчани су се трудили, колико су могли, да помогну младом српском деспоту. Године 1422. средином марта Дубровчани јављају деспоту Стефану да су његовом, српском војводи Витку са људима дали две дубровачке лађе које ће их одвести у Венецију, а затим безбедно вратити у Дубровник. На сигурно. У истом документу је поновљена молба српском деспоту да ослободи три затворена млада властеличића Дубровчана, што је деспот након извесног времена и учинио.

У поменутом – ДУБРОВАЧКОМ одељку књиге „Повеље и писма деспота Стефана” може да се наслути и на који начин су били уређени међусобни државни уговори, споразуми, било да је у питању трговина, или заштита права Срба у Дубровнику или обратно, или имовинско правни односи, па и регулисање међусобних ставки наследног права њихових грађана, а самим тим и уређење овог проблема између две земље. Неретко би преписка показивала у којој мери је Дубровник био заинтересован да се скоро сломљена српска деспотовина, тек васкрсла из пепела, што пре опорави. Али, из историје је познато; Дубровчанима је, у првом реду и изнада свега стало до сопствених интереса! Одговоре из Дубровника српским деспоту писао је прекрасним, препознатљивим рукописанијем Руско Христифоровић, а по налогу дубровачке власти и властеле. То све наводим као драгоцен пример какав је био и како се и у таквим приликама прожимао живот - двојство, Показатељ шта је Србији значео Дубровник, и Дубровнику Србија.

ЗАНИМАЊЕ ИВА АНДРИЋА ЗА ДУБРОВНИК

Како су се историјски догађаји смењивали у наступајућим епохама у Србији, Дубровнику, много касније, у великој заједничкој држави Јужних Словена, прилике погоршавале или побољшавале, тако су била уредно одсликавана „писмена” и у свим потоњим вековима. Огроман допринос очувању старе заоставштинне „града бисера” припада нашим песницима, писцима, историчарима, уметницима. Верно бележећи хронику Дубровника, проткану утисцима доживљеног, уз непрекидно подсећање на прошло, остављено је у аманет садашњим генерацијама, али поготово оним које ће доћи после нас. У томе је непроцењива вредност сваког записа, путописа, осврта, коментара. То је и потврда да никада није престала повезаност, везаност за стари Дубровник, што показују бројна интересовања за Дубровник не малог броја истакнутих историографа, истраживача, етнолога, писаца, песника, филозофа. Много тога остало је забележено у Дубровнику и о Дубровнику.

Диван град и као велика и вечита инспирација стваралаца попут Гундулића, и других знаменитих имена, била је замамна и врло инспиративна Иву Андрићу и Милошу Црњанском. Андрић је, боравећи у Дубровнику, све бележио, ходао како је често говорио, отворених очију и чиста срца, и слушао... Записивао. Карактеристично за Андрића је да је, пре него што би се упутио у, рецимо, у Дубровник, прво помно изучио све од историјског материјала, које му је у датом моменту било на располагању. Многе личности, оне стварне из Дубровачког живота биле су касније чувени, познати јунаци у његовим, романима, књигама, или су помињани у приповеткама, или у „Знаковима” у „Знаковима поред пута”...

То са пуно аргумената износи и образлаже др Злата Бојовић, редовни професор на Катедри за српску књижевност са јужнословенским књижевностима Филолошког факултета у Београду. Др Бојовић аутор је бројних научних радова, стручних књига из области српске књижевности 19, 20. века, али и старије српске књижевне и културне прошлости, Далмације. Бавила се и Андрићевим интересовањем за Дубровник, бисер Јадрана.

„Дубровник је за Андрића био трајна тема која је у неким прозним делима, а нарочито у његовим забелешкама и у његовим плановима, обухватала различита виђења и асоцијације. Оне су се односиле на ауторову осетљивост према писцима, од ренесансних до савремених, на историју Дубровника, посебно ону која је била окренута према босанским владарима и најближим просторима. Односила су се на живот Дубровника, дух и менталитет његових грађана, на све оно што је помогло да се схвати доба, на Дубровник као непосредну и чисту литерарну инспирацију. По књижевном реду, иако не по важности, посебно место у Андрићевом интересовању за дубровачку прошлост имали су писци. Деценијама је, читајући њихова дела, наилазећи на вести о њима, откривајући њихове необичне судбине, издвајао појединости, а оне су улазиле не само у основ његовог разумевања и знања о литератури и њеним специфичностима, већ и у основ општег доживљаја Дубровника претходних векова, за који му је, не може бити сумње, било стало да буде што потпунији и што вернији - истиче Злата Бојовић у раду „Занимање Иве Андрића за дубровачке теме” (стр 255).

Посебно се то види у Андрићевој докторској дисертацији о развоју духовног живота у Босни, где су били назначени и портрети неколико писаца из Босне који су дошли у додир са Дубровником. Попут имена Ђорђа Драгишића (15. век), родом из Сребрнице, који се закалуђерио и постао касније фрањевац. Андрић бележи да је Драгишић у два наврата живео у Дубровнику. Затим, ту је и Ђорђе Радојевић Гизделин, професор и писац хуманистичких дела, Андрић помиње његов рад у Дубровнику у 17. веку, пише и о његовом опевању опсаде Будима 1686. године. Има трагова да је Андрић пажљиво читао неке дубровачке ренесансне и барокне песнике. Забележио је, тако, три стиха Динка Рањине, због стилских обрта у њима, и у старој и у савременој ортографији. Нарочито су занимљиви Андрићеви списи из два дела Цива Ива Гундулића. У овом случају то није било само просто маркирање осмераца, који су му за кратко зауставили пажњу. Истакнуто је већ у литератури да је, припремајући грађу, за приповетку „Слепац”, за мотив који је назвао „тајна у лепоти” призвао Гундулићев стих „тако она мило ходи”, то јест фрагмент из „Османа” (VII, 249-252), у коме је описана Соколица.

Др Бојовић, такође, напомиње, да је за Андића био врло драгоцен дуги низ исписа из литературе и из извештаја млетачких амбасадора и изасланика на босанском двору у којима су се помињали Дубровник и Дубровчани, њихов понашање, политички потези, њихов реалан живот. Те су вести говориле о узајамној ненаклоности, о млетачком непризнавању Републике, коју су у званичним документима називали „општином у страху” у којем ја живела дубровачка општина, о великом цинизму Млечана према Дубровчанима – писали су Венецијанци 1573. године.

Више од књижевности, Андрића као ствараоца, занимали су дубровачка историја и живот овога града у прошлости.

У књизи „Са Ивом Андрићем” аутор Љубо Јандрић бележи пишчева размишљања о Херцег Стјепану.

„Одавно ме заноси Херцег Стјепан. Тешко је у босанској историји пронаћи чуднију личност. Владари су у причама обично добри за оне којима су у нечему ваљали, а зли за оне којима су показали јаку руку. Међутим, изгледа да нико ништа добро није могао да каже за Херцега Стјепана. Чак се то види и у шкртим дубровачким записима које сам пронашао. Тамо отприлике, на неколиким местима стоји: „Данас је засједало Мало вијеће. Одобрена је тражена свота незаситом Херцегу Стјепану... Он је у личном животу био непостојан и превртљив. На двор је доводио куртизане из Италије и привенчавао их, а синови су га нападали и напустили: један је прешао у ислам и постао чувени велики везир Херцег Оглу, други је отишао у Хрватску. Кад је умро у Херцег Новом наша су се три свештеника крај његове постеље :богумилски, католички и православни. Сваки је рачунао да полаже право на његову душу. Херцег Стјепан се још није био ни охладио, а Турци су ушли у Босну. Он је доста шуровао с њима. Уопште, босански великаши били су разједињени, неки чак и без угледа. Стање у породици Херцег Стјепана, то је духовно стање у Босни пред њен пад. У Дубровачком архиву стоји :„Шаптом паде Босна”. То значи да су је великаши издали. И на Херцега Стјепана се то односи у доброј мери”.

Но, у делу Андићеве докторске дисертације „Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине”, која се односи на дубровачке теме пише :„

С друге стране знамо да су Дубровчани у сукобу који су (1451-1453.) имали са Стјепаном Вукчићем, херцегом од Св. Саве, пребацивали овоме, између осталог, и то да је он био први који је увео Османлије у земљу, кад је прозвао Барах-пашу са 1.500 људи да му помогне умирити неке кметове „који се против њему побунише”.

И још додаје наш велики писац, након приче о дубровачким архивским материјалима: „Када смо код Херцега Стјепана и архивских докумената, имам утисак да фратри прецењују архивску грађу, муслимански свештеници не цене, а православни је потцењују”.

ДУБРОВНИК У ВИЂЕЊИМА МИЛОША ЦРЊАНСКОГ

Од плејаде српских списатеља и песника поменимо Милоша Црњанског и његово виђење Дубровника..

„Није стари Дубровник био тако велика и честа тема Милоша Црњанског. Али бивао је у неким временима опседнут њиме, и тада су настајале разне импресије, на граници између одушевљења виђеном и непосредном лепотом и сопственог доживљаја, који је био пут до њених корена. Тако доживљаван као трајна прошлост, искрсавао је на различитим и то неочекиваним местима. Са добрим познавањем и историје и литературе давне дубровачке државе лако се отискивао Црњански у њену прошлост и многе тренутке те прошлости узимао као меру за појаве које је опажао и у којима их је са само њему знаним разлогом препознавао. Као и код многих других писаца 20. века, инспирације су искрсавале у сусрету са остацима материјалне културе на које се одмах надограђивало присећање на књижевност старих времена, на

све оно што је пратило поимање необичне мале државе и њених грађана, делом давног и давно ишчилелог романског порекла и много снажнијег и претежнијег словенског”, пише др Бојовић

Враћао му се повремено, посебно у периоду од неколико година крајем треће и почетком четврте деценије 20. века у стиховима „Лета у Дубровнику године 1927”, у путописима, у специфичним репортажама, водичима, сличним написима.

За размишљања Милоша Црњанског о старом Дубровнику важне су биле 1927. и 1928. година када је он, боравећи дужу у Граду, писао и објављивао путописне белешке и репортаже. Добро припремљен и проучивши дубровачку историју и уметност, стару архитектуру и савремену функционалну везу која се успостављала са животом, написао је Црњански током 1927. путописне белешке у којима су се сусретале слика његовог времена и свега што је у њој приповедало о старој републици. Симболично, све се то спајало у његовом напису „Архив Дубровника” („Време” 3.9.1932. у књизи Милоша Црњанског „Путописи” Београд 1995. стр 213-217).

Следи један цитат Милоша Црњанског :„ Архив Дубровника који постоји још од времена пре Немањића (12. века) сачуван је боље од толиких других чувених европских архива... У њему је , сем државних уговора још из 12. века као на пример, уговор Дубровника са италијанском Пизом из 1169, и пуно повеља на пергаменту, „Закон царинских”, још из године 1277. Књига пописа раздвојених земаља, земљишник дубровачки, такозвана „црвена књига”, попис дубровачких кућа, односно „ Катастик” из 1417. године и писма великог српског жупана Стефана, из 13, као и потоње повеље из 14. века”.

Ту су и описи дана које је Милош Црњански провео уз групу научника „које је Српска краљевска Академија” послала у Дубровник да изврше један научни посао.

„А на окупу су били, од стране господина Трухелке, управника архива, добро примљени „наши млади историчари г. Динић, Тадић, Чremoшник...” знаменити етнолог и антропогеограф Јован Ердељановић, историчар Јован

Радонић, који је у име Српске академије наука руководио послом, као и још неколико научника упућених у поједине области”.

Прецизно и пажљиво наводио је Милош Црњански шта су радили, коју су грађу прикупљали, на које су проблеме, и оне баналне, наилазили, као да је био свестан да је то извештај за историју наше науке: „ Др Грегор Чремошник скупља са пергамената велику културну и економску историју Дубровника, још од 13. века па и даље. Др Јурај Тадић дипломатска упутства дубровачког Већа својим дубровачким посланицима почевши од 1359. године. Др Михајло Динић одлуке дубровачког сената од год. 1379. Па даље...”

Боравећи у Дубровнику и помажући у раду прикупљања Милош Црњански је духовито опажао са колико је труда Јован Ердељановић снимео рукописе, намодернијим апаратом који је с муком набављен, али за који недостају потребна средства „ да се стави у погон” и коментарисао : „Требаће много хумора и физичке издржљивости редактора тог издања С.к. академије који управља г.др Ј. Радонића да се и тај посао који би нам осветлио образ пред светом, не заврши како се, код нас, уопште тзв. културни подухвати обично свршавају”.

Црњански је у Дубровнику са радошћу историчара, и са поштовањем посматрао како прелиставају „старе пергаменте”... „А из таме столећа васкрсавају подаци о томе ко је све имао кућу у Дубровнику, како се куповало и продавало, лечило, рађало и умирало, тужакало, какви су били владари у Шпанији, наши у Босни, у средњовековној Србији...” Заинтересовано је детаљно помињао шта који од научника истражује а потом се преносио у стварност, коју је осећао као писац, као покретну слику живота.

„У подне, кад Сунце обасја Кнежев двор у Дубровнику, скоро је немогуће и ходати по каменом плочнику старог града. Све живо клоне тада крај зидова, у сенци; и носачи у старој, црвеној, жупској ношњи, на степеницама цркава, на лубенице, и голубови на стрехе и фратри на своје молитвенике ... ” Но ниједног тренутка Милош Црњански није излазио из временских и просторних међа старога Дубровника, спајајући сваки час вековне раздаљине.

„ Раде истраживачи у одајама где је над улазом исписана бесмртна опомена републике дубровачке :„Оставите се приватних послова, брините за јавне.“

Сазнајемо, такође, да је у 1927. години, која је и у личном животу Црњанског имала додир са Дубровником, наиме првих дана августа, у Дубровнику објавио је своју веридбу у листу „Политика“. Изгледа да је у то време настао и његов чувени, али кратки путопис под насловом „Дубровник“, објављен у српском књижевном гласнику 1928. године.

„ Док је над целом земљом магла и снег, довољно је да кажем себи:„ Сад је у Дубровнику Сунце“, па да осетим како ме издалека греје“, започињао је Милош Црњански опис Дубровника. Он затим, ниже импресије, повишеним тоном дочаравао је природне лепоте које је посматрао и које је призивао из сећања. Постепено се учвршћивала слика старог Дубровника. Стварала се она од опаски о острвима „некадање старе Републике“, о Лопуду „богатог Миха Працата“, о Минчети, тврђави породице Менчетића, преко легенди о разарању „старог Епидавра“, одакле су се „становници Латини“ преселили на ове хриди... где је стешњен Дубровник“.

Из многобројних других текстова, путописа, јасно се види да је Црњански, описујући Дубровник, непрестано био у старом Дубровнику. И на свим другим местима када би поменуо Дубровник, увек је била препознатљива веза Милоша Црњанског са упућеношћу у историју града.

Од драме „Гундулић“, каже др Бојовић, и првог књишког упознавања са старим Дубровником Милоша Црњанског до његових зрелих размишљања о Дубровнику, било је прошло око двадесет година. У непосредном уживљавању у ту прошлост, која му је временом бивала све ближа колико се као историчар и као писац све боље упознавао са њом, отварао се пут између удаљених епоха. Тај пут је Црњански много пута прелазео у мислима, увек поново опчињен унутарњом и спољном лепотом, о чему сведочи све што је о старом Дубровнику, усредсређено или успутно написао.

Приредила Биљана Живковић

Литература

„Повеље и писма деспота Стефана”- Александар Младеновић, Штампана „Чигоја”, Београд 2007, стр. 49-51, стр. 59-62;

„Српско наслеђе”, Београд фебруар 1988.

„Са Ивом Андрићем” - Љубо Јандрић, Српска књижевна задруга, Београд 1977, стр. 234-235.

Рукописни текстови из заоставштине Милоша Црњанског, у књизи „Путописи II” Београд, 1995, стр. 554- 557, стр. 213- 217.

Научни радови и стручни текстови проф. др Злате Бојовић „Стари Дубровник у виђењима Милоша Црњанског” , Годишњак Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима, Београд, 2005, стр 167-174.

Проф. Др Злата Бојовић „Занимање Иве Андрића за дубровачке теме”, Научни састанак слависта у Вукове дане, реферати и саопштења 22/1 стр. 255 - 267.